Βυζαντινὰ Σφραγίδες ἀνέκδοτοι προσερχόμεναι ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ.

[Συλλογὴ τοῦ Μουσείου Ἀλμυροῦ].

Ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς φιλαρχαίου Ἑταιρείας „Ὁθρυος“ ἐν Ἀλμυρῷ ἀπόκεινται σφραγίδες τινες χαλκαὶ εὐρεθεῖσαι ἐν τε τοῖς ἐρειπλοῖς τοῦ Νοτίου Μεσαιωνικοῦ Ἀλμυροῦ, ἐν Κωφοῖς, κώμῃ κειμένη ἐν ταῖς βήσ-
σαις τῆς Ὁθρυος, καὶ ἐν Κρεμαστῇ Λαρίσῃ. —

Τούτων τῶν σφραγίδων δημοσιεύομεν νῦν ἕξ, ἐπιφυλασσόμενοι, ὅπως βραδύτερον δημοσιεύσωμεν ἀνεκδότους τινὰς Βυζαντιακὰς ἐπι-
γραφὰς καὶ ἀνέκδοτά τινα περὶάπτα καὶ εἰκόνας.

Α'. — Σφραγὶς χαλκῇ σχήματος στρογγύλου ἔχουσα διάμετρον 0^α, 07. καὶ ἐν δυσὶν ὁμοκέντροις κύκλοις: † ΟΝΗCΙΜΙΟΝ = † Ὀνησί-

μον. Ὅπισθεν ἔχει λαβὴν ἐπίσης χαλκῇν ἐκ τινος ἡμι-
κυκλίου ἐπιεκολλημένον ἐπὶ
τῆς σφραγίδος.

Παρατηροῦμεν ὅτι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς λέξεως χωρίζει σταυρός, ὅστις κατὰ τὸ κάτω σκέλος εἶναι μα-
κρός· δὲν εἶναι δηλ. ὁ σταυρὸς οὗτος ἰσοσκελὴς ἢ Ἑλληνικός· τὰ δὲ γράμματα εἶναι ἐπὶ τῆς σφραγίδος ἀνάγλυφα καὶ οὐχὶ ἔγγλυφα, δῆλα δὴ ἀρνητικά, οὕτως ὥστε ἀποτυπούμενα ἐπὶ λευ-
κῆς ἐπιφανείας φαίνονται μέλανα, ὥς ἐν τῷ ὑπ'

Ἀριθ. Α'.

ἀριθ. Α' σχήματι. Ἀρχονται δὲ κατὰ τὴν τύπωσιν ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ, ἐνῶ ἐπὶ τῆς σφραγίδος ἕξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ τοῦτο βεβαίως συμβαίνει ἐξ ἀνεπιτηδειότητος τοῦ τεχνίτου.¹⁾

1) Der Stempel ist wohl einfach deshalb negativ, um durch Abdruck das Positiv zu erzeugen. Anm. der Redaktion.

Ὁ χαρακτήρ τῶν γραμμάτων εἶναι τῶν πρώτων Βυζαντινῶν χρόνων, ἥτοι δὲν δύναται νὰ ᾔῃ ἀρχαιότερος τοῦ Δ' οὔτε νεώτερος τοῦ ε' μ. Χ. αἰῶνος, ὡς δηλὸν γίνεταί καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν. Κάλλιστον δὲ τούτου γνώρισμα εἶναι τὸ στρογγύλον μὲν Ὑ.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ ὄνομα, ὅπερ φέρεται ἐν τῇ σφραγίδι, ἥτοι· †ΟΝΗCΙ-ΜΟΥ φρονοῦμεν ὅτι Ὀνήσιμος, εἶναι ἴσως ἐπίσκοπός τις τοῦ Ἀλμυροῦ, ἄγνωστος ἡμῖν ἄλλοθεν. Τεκμαιρόμεθα δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ σταυροῦ, προτασσομένου τοῦ ὀνόματος. Δὲν εἰμεθα ὁμως βέβαιοι περὶ τούτου, καί τοι κατὰ τὸν Η' καὶ Θ' αἰῶνα μ. χ. ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὁ Ἀλμυρὸς εἶχεν ἰδίαν ἐπίσκοπὴν ὑποκειμένην εἰς τὴν μητροπόλιν Λαρίσης, ἔχουσαν τὴν κατὰ τὴν ὁρίαν τῶν τῇ μητροπόλει ἐκείνῃ ὑποκειμένων καὶ ἐπίσκοπων.¹⁾

Ὀνησίμου δὲ κατὰ γενικὴν πτώσιν ἐγράφη ἵνα δηλώσῃ τὸν κτήτορα.

Β'. — Σφραγὶς χαλκῇ πτηνόμορφος μετὰ λαβίδος ὀπισθεν ἔχουσα μῆκος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέχρι τῶν ποδῶν τοῦ πτηνοῦ 0^μ, 05. Ἐν τῇ κεφαλῇ ὁ τεχνίτης δι' ἐνὸς μικροῦ κύκλου ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὸν ὀφθαλμόν· ἐντὸς δὲ τῆς κοιλίας τοῦ πτηνοῦ κεῖνται ἀρνητικά, ἥτοι ἀνάγλυφα, τὰ γράμματα ΚΩ, τὰ ὁποῖα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ εἶδους τῆς γραφῆς αὐτῶν, εἶναι τῶν πρώτων Βυζαντινῶν χρόνων, οὐχὶ νεώτερα τοῦ Η' αἰῶνος μ. Χ. Κω δὲ ἴσως ἐννοεῖ Κωνσταντίνου, δηλαδὴ: ἥδε ἡ σφραγὶς ἐστὶ Κωνσταντίνου· Διότι ἐπὶ τῶν σφραγίδων καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν τὰ ὀνόματα φέρονται ἐν γενικῇ πτώσει, οἷον ἐπὶ δηλοῦντα τὸν κτήτορα τῆς σφραγίδος, καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν.²⁾

Ἀριθ. Β'.

Γ'. — Σφραγὶς χαλκῇ σχήματος ὀρθογωνίου, εὐρεθεῖσα ὑπὸ τινος χωρικοῦ ἐν τῷ χωρίῳ τοῖς Κωφοῖς³⁾, τοῦ δήμου Πλατάνου, ἔχουσα δὲ

1) Πάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Ε'. — Συνέκδημος Ἱεροκλέους κτλ. — Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Οἱ δύο Μεσαιωνικαὶ Ἀλμυροί, ἀπόσπ. ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Φιλολογ. Συλλόγου „Παρνασσού“, τόμ. Η', σελ. 65. —

2) Παράβαλε σφραγίδας ἐπὶ κεράμων ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀλμυροῦ: ΚΛΕΟΔΗΜΟΥ ἐκ Φερῶν· ΦΙΛΟΞΕΝΟΥ ἐκ Σκοτούσης (Ο. Kern, Corpus Inscript. Thessal. N° 410) καὶ . . . ΟΝΙΔΟΥ ἐκ τῆς παρὰ τὴν Βρίνιναν ἀγνώστου Ἑλληνικῆς πόλεως (Δελτίον Φιλαρχ. Ἐτ. Ὁθρυνος, ε'. σελ. 34. Δ', 38, 3.).

3) Περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ χωρίου Κωφῶν ἰδὲ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Τὰ Φθιωτικὰ, Ἀθήν. 1891, σελ. 63. — Τοῦ αὐτοῦ, ἐν Ἑβδομαδιαίᾳ Ἐπιθεω-

λαβὴν ὀπισθεν ἐκ κυλινδρικοῦ χαλκοῦ ἐλάσματος ἐπικεκολλημένον ἐπ' αὐτῆς, καθάπερ καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. Α', καὶ γράμματα ἀνάγλυφα βουστρο-

Ἀριθ. Γ'.

φηδὸν ἐν δυοὶ στίχοις φέροντα τὴν λέξιν: [μῆκος 0^μ, 07 × πλάτος 0^μ, 04]:

ΣΩCΙ = Ζωσί-
μου.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς σφραγίδος τὰ γράμματα ἄρχονται τοῦ μὲν α' στίχου ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰριστερά, τοῦ δὲ δευ-

τέρου ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, οὕτως ὥστε ν' ἀποτελῇται δίστιχος βουστροφηδὸν ἐπιγραφῇ· ἐκτυπούμενα δὲ ἐπὶ χάρτου λαμβάνουσι τὴν διεύθυνσιν, ἣν παρέχει ἡμῖν τὸ σχῆμα Γ'.

Παρατηροῦμεν δὲ πρὸς τούτοις ὅτι τὸ μὲν Ζ ἐγράφη ἀντιστροφῶς ἐν εἰδει λατινικοῦ S, τὸ δὲ ω ἔχει τὸν τύπον τοῦ τετραγώνου ω, τὸ δὲ μὺ Μ εἶναι στρογγυλόσχημον, ὡς τὸ μὺ τῆς ὑπ' ἀριθ. Α' σφραγίδος· ἐπομένως καὶ κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν καὶ κατὰ τὴν γραφὴν ἡ προκειμένη σφραγὶς ὁμοιάζει τῇ ὑπ' ἀριθ. Α' σφραγίδι καὶ ἐπομένως ἀμφότεραι εἰσὶ σύγχρονοι.

Τίνα δὲ ιδιότητα εἶχεν ὁ ἐν τῇ σφραγίδι ἀναφερόμενος Ζώσιμος; Δὲν εἶναι ἡμῖν γνωστόν. Ὑποθέτομεν ὅμως ὅτι δὲν ἦτο κληρικὸς, ἅτε ἐλλείποντος τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, προτασσομένου συνήθως τοῦ ὀνόματος τῶν ἐπισκόπων.

Φέρεται δὲ τὸ ὄνομα κατὰ γενικὴν κτητικὴν, ὡς ἐν ταῖς ἀνωτέρω σφραγίσιν. Τὸ δὲ τελευταῖον σημεῖον ἐν εἰδει γραμμῆς κεκλιμένης δηλοῖ τὸ τέλος τῆς λέξεως. Τοιαῦτα δὲ σημεία ἦτοι ἀπλὰι πλάγαι γραμμαὶ, ἢ φύλλα κισσοῦ δηλοῦντα τὸ τέλος τῆς λέξεως ἢ τοῦ στίχου εἶναι γνωστὰ ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων.

Ἀριθ. Δ'.

Δ'. — Σφραγὶς χαλκῇ ἐν σχήματι 8 κεκλιμένον, οἷον οο, ἔχουσα λαβὴν ἐκ χαλκοῦ κρίκου ὀπισθεν καὶ ἐπὶ τῶν δύο κύκλων ἔχουσα ἀνάγλυφα ἀνὰ δύο γράμματα ἐφ' ἑκατέρου κύκλου, ἦτοι ἐὰν θέσωμεν τὴν σφραγίδα ὀρθίαν θὰ ἔχωμεν τὰ γράμματα: [μῆκος 0^μ, 035 × πλάτος 0^μ, 025]:

Η
Υ

ρῆσει Νεολόγου Κων/πόλεως τ. Γ'. σ. 984. — Α. Σπυριδάκι καὶ Π. Παπανικολάου, Αρχαιολ. ἐκδρομὴ εἰς Κωφούς, ἐν Δελτίῳ Φιλολογ. Ἑταιρ. Ὁδῆρος, Α'. 23—24.

Πλὴν τοῦ Η ὅπερ ἡδύνατό τις νὰ θεωρήσῃ ὡς γνησίως Ἑλληνικὸν καὶ Λατινικὸν, τὰ λοιπὰ εἶναι ἄγνωστα ἡμῖν γράμματα· διὸ καὶ τὴν σφραγίδα ταύτην ἐν τῇ ἔρτι δημοσιευθέντι συγγράμματι ἡμῶν κατατάσσομεν ἐν ταῖς ἀγνώστοις ἐπιγραφαῖς.¹⁾ Ἐὰν δὲ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν Βυζαντινὴν γραφὴν δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τὸ μὲν U ὡς τὸ Λατινικὸν U ἢ τὸ Ἑλληνικὸν Y γραφόμενον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ V καὶ στρογγυλωθὲν εἰτα ἐγένετο U, ὡς καὶ νῦν γράφεται, τὸ δὲ Ч ὡς τὸ Βυζαντινὸν N προελθὸν ἐκ τοῦ ἀρχαικοῦ Ἑλληνικοῦ Ν διὰ καμπυλώσεως τῆς κεκλιμένης γραμμῆς.

Ὅπως ὁμως ποτ' ἂν ᾗ, τὸ νόημα τῆς σφραγίδος ταύτης εἶναι ἀκατάληπτον.²⁾

Εὐρέθη δὲ ἐν Γαρδικίῳ τοῦ δήμου Κρεμαστῆς Λαρίσης τῆς Φθιώτιδος³⁾ καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀλμυροῦ.

Ε'. — Περίαιπτον χαλκοῦν εὐρεθὲν ἐν Φθιώτισι Θήβαις(;) τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ, καὶ ἔχει μῆκος μὲν 0^μ, 048, πλάτος δὲ 0^μ, 041. Ἄνωθεν ὑπάρχει μικρὰ προεξοχή τετράγωνος ἔχουσα ὀπήν, δι' ἧς ἀνηρτάτο τὸ περίαιπτον ἀπὸ τοῦ τραχήλου. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὕψεως τοῦ περίαιπτου ὑπάρχουσι συμβολικά τινα γράμματα Βυζαντινά, ἔχοντα ὥδε:

Τ	Ε	Γ
Α	Κ	Δ
✱	Ι	Β

Ἀριθ. Ε'.

Τὰ γράμματα ταῦτα προδήλως εἶναι Βυζαντινὰ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Γ καὶ τοῦ ✱· εἶναι δὲ τῶν πρώτων Βυζαντινῶν χρόνων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Α ἔχοντος τὴν μεσαίαν γραμμὴν κεκαμμένην καὶ τοῦ Δ μὴ ἔχοντος προεκβεβλημένα ἀμφότερα τὰ σκέλη, ὡς συμβαίνει ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις.

Ὁ ἀρχαιολόγος κ. Ὄθων Kern, καθηγητῆς τοῦ ἐν Halle τῆς Γερμανίας Πανεπιστημίου ἰδὼν τὸ περίαιπτον τοῦτο ἐξαπατήρησεν αὐτὸ ὡς περίαιπτον, ὅπερ ἀνήρτων οἱ ἀπελεύθεροι δοῦλοι ἀπὸ τοῦ τραχήλου, πρὸς ἀναγνώρισιν αὐτῶν, ὅτι τυγχάνουσιν ἀπελεύθεροι. Εἰς τοῦτο ἰσῶς συντείνει καὶ τὸ τοῦ τελευταίου στίχον σύμβολον ✱ ἀντὶ ✱, ὅπερ δηλοῖ δηνάρια καὶ τὰ γράμματα ΙΒ, ἅπερ εἰσὶν ἐν μέρει δυσ-

1) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Προελληνικαὶ ἐπιγραφαὶ Θεσσαλίας, 1908, σ. 44.

2) Ὁ κ. Ἰθ. Σπυριδάκης ἔγραψε περὶ αὐτῆς ἐν τινὶ ἡμερησίᾳ ἐφημερίδι τοῦ Βόλου ὅτι εἶναι Βυζαντινὴ ἀναγνούς τὸ ὄνομα Ἐννησί[ου];

3) Περὶ Γαρδικίου ἰδὲ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Προμηθεύς ὑπὸ Ζωσιμᾶ Ἐσφυγμένιτον, ἔτος 14^{ον} σελ. 623 μεθ' ἐνὸς Πίνακος 1902.

διάκριτα ἐκ τῆς σκωρίας· ἀριθμητικῶς δὲ δηλοῦσι $\text{IB} = \text{δώδεκα}$ · ἐὰν ᾗτο ἡ ἐπιγραφὴ $\text{KB} <$ = εἰκοσιδύο δηνάρια καὶ ἡμισυ, θὰ ἀνταπεκρίνεται πρὸς τὸ τίμημα τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς δεκαπέντε στατήρας, οὓς κατέβαλον οἱ ἀπελευθερούμενοι δοῦλοι εἰς τὸν ταμίαν τῆς πόλεως, ὥς διδάσκουσιν αἱ ἐπιγραφαί.

Οὕτως ἐν τινι ἐπιγραφῇ τῶν Φερῶν, ἐν ᾗ ἀναγράφονται πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων, ἀναφέρεται οὕτω: „τοὺς δεκαπέντε στατήρας κατὰ τὸν νόμον, ἃ γίνεται κατὰ τὸ διόρθωμα δηνάρια εἴκοσι δύο ἡμισυ“.¹⁾ Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ 22 δηνάρια καὶ ἡμισυ, ἅτινα κατέβαλον οἱ ἀπελευθεροί εἰς δημόσιον ταμεῖον τῆς πόλεως ἰσοδυναμοῦν πρὸς 15 στατήρας, ποσὸν καταβαλλόμενον κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καὶ ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χρόνοις οἱ αὐτοὶ ἀπελευθεροὶ ἐξηκολούθουν καταβάλλοντες τὸ αὐτὸ ποσόν, ὅπερ καὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ πρὸς διάκρισιν ἀνήρτων τὸ ἐν λόγῳ περιόπτων.

Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν, τὸ ἐν λόγῳ περιόπτων εἶναι χριστιανικῆς φύσεως καθαρῶς θρησκευτικῆς. Δύναται μάλιστα νὰ ἐρμηνευθῇ ὁ πρῶτος στίχος εἰς τίμιε σταυρέ· ὁ δὲ τρίτος νὰ δηλοῖ τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ σύνηθες κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους καὶ ἀντὶ $\text{KB} <$ νὰ ᾗναι πιθανῶς $\text{IB} = 12$ ὥς ἐμφαίνεται ἐν τῷ περιόπτῳ, ἀριθμὸς ἱερὸς τῶν χριστιανῶν ὑποδηλῶν τοὺς 12 ἀποστόλους· τὸν δεῦτερον ὁμῶς στίχον A καὶ $\text{K} \Delta$ δὲν ἐννοοῦμεν. —

Addenda.

Τὸ ἐν λόγῳ περιόπτων ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ κ. Kern ὡς σημεῖον τῶν ἀπελευθερῶν δούλων κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἐξαρθώμενον ἀπὸ τοῦ τραχήλου αὐτῶν· εἶτα ὁ κ. Gualterus Rensch ἐν τῇ ἐνιασίμῳ διατριβῇ αὐτοῦ „De manumissionum titulis apud Thessalos“²⁾ ἐδημοσίευσεν αὐτὸ πανομοιοτύπως; πλὴν κατὰ τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ δευτέρου καθέτου στίχου οὐχὶ πιστῶς, ἰδίως ὥς πρὸς τὸ σχῆμα αὐτοῦ. Ὁ κ. Rensch ἐρμηνεύων τὸ μνημεῖον ἀποκρούει μὲν τὴν γνώμην τοῦ Kern ὅτι εἶναι ἀπελευθερωτικὸν περιόπτων, παραδέχεται ὁμῶς ὅτι τὸ σημεῖον X δηλοῖ δηνάρια καὶ τὰ $\text{IB} = 12$ καὶ ὅτι ἦν ἀνατεθειμένον θεῷ τινι· τὰ δὲ λοιπὰ γράμματα ἐπιγραμμίζόμενα δηλοῦσιν ἀριθμούς.

Κατὰ μεταγενεστέραν σκέψιν μου τὸ ὑπὸ κρίσιν περιόπτων εἶναι

1) Duchesne et Bayet, Athos p. 117. — Fougères, Bull. de Corresp. Hellén. XIII, p. 387. N° 5. — N. I. Γιαννοπούλου, Ἐπιγραφὴ Κωφῶν ἐν Ἐβδόμαδιαιᾷ Ἐπιθεωρήσει Νεολόγου Κων/πόλεως, τόμ. Γ', 1893—1894, σ. 986.

2) Dissertationes philologicae Halenses, vol. XVIII, pars 2. Halis Saxonum, 1908, σελ. 130—131. Ὅτε συνετάσσετο ἡ μελέτη αὕτη, δὲν εἶχομεν ὑπ' ὄψει τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ληφθὲν βραδύτερον. Ἐγραψε δὲ καὶ ὁ κ. Ἀ. Σπυριδάνης ἐν ἐφημερίδι „Θεσσαλίᾳ“ τοῦ Βόλου, ἣν οὐκ εἶδον.

τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ὥς ἐκ τῆς γραφῆς δηλοῦται, μάλιστα δὲ κατὰ τὸν Α' μ. χ. αἰῶνα, ὥς καὶ ὁ κ. Rensch παρατηρεῖ: „Ad Romanorum aetatem haud dubie spectat atque fortasse primo p. Chr. n. saeculo exarata esse videtur propter litteraturam atque propter significationem denarii Ж.“ Ὅντως μνημεῖα μετὰ μυστικῶν γραμμάτων οὐκ ὀλίγα εἶναι γνωστὰ ὥς περιέπτα ἢ ἐξορκισμοὶ εἴτε πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ, εἴτε πρὸς μαγανείας καὶ ἄλλας μαγικὰς δεισιδαιμονίας, ἐν οἷς ἀναγράφονται ἐξορκισμοί, ἐπικαλουμένων τῶν ἀγγέλων ἢ τῶν δαιμόνων. Τοιαῦτα μνημεῖα ἢ φυλακτήρια ἐδημοσιεύθησαν ἐν C. J. G. ἀρ. 9065, παρὰ β. Kraus, Real-Encyclopädie der christlichen Altertümer ἐν ἄρθρῳ Amulete, Enkolpion, Exorcismus καὶ Victor Schultze, Die Katakomben, σελ. 218 καὶ Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire τόμ. II, σελ. XVIII καὶ ἐξῆς. Ἐπίσης καὶ ὁ κ. Homolle, πρῶτην διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Bulletin de Correspondance Hellénique τόμ. XXV, 1901 σελ. 430, φυλακτήριον ἐπὶ μολυβδίνου ἐλάσματος ἐξ Ἀμοργοῦ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἐν ᾧ ἀναγράφεται ἐξορκισμὸς „κατὰ τοῦ ἀγρίου φύματος“, δι' οὗ, κατὰ τὸν κ. Γ. Λαμπάκη, νοοῦνται βεβαίως πᾶσαι αἱ παθήσεις αἱ κοινῶς φερόμεναι διὰ τῶν λέξεων, „βγαλτό, κακὸ σπυρί“.¹⁾

Ἄλλ' ἐν τῷ μολυβδίνῳ ἐξ Ἀμοργοῦ ἐλάσματι δὲν παρατηροῦνται βραχυγραφικαὶ ἐπιτετημέναι λέξεις μετὰ γραμμῆς ἄνωθεν. τοῦναντίον δὲ ἐν τῷ ἐξορκισμῷ ἐπὶ χρυσοῦ ἐλάσματος φυλακτηρίου ἐξ ἀγνώστου τόπου τῆς Φθιώτιδος, δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ κ. Ὁθωνος Kern²⁾ περιέχονται οὐ μόνον γράμματα ὁμοιόμορφα τοῦ συνηθούς ἑλληνικοῦ ἀλφάβητου δηλοῦντα μυστικὰς λέξεις ἐπιτετημένας, ἀλλὰ καὶ σημεῖα μαγικὰ ἰδιόρρυθμα, γνωστὰ μόνον τοῖς μάγοις. Ὁ ἐξορκισμὸς δὲ οὗτος ἀρκούντως ἐκτεταμένος ἀναφέρεται εἰς συζυγικὸν ζεύγος, Ἰωάννην καὶ Γεωργίαν καὶ ἐπικαλεῖται πνεύματα ἀγγέλων ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἢ ἄλλοθεν γνωστῶν, ἰδίως δὲ ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς ὀνοματολογίας Ἀγγέλων. Αὐτόθι δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις ἀκαταλήπτοις ἰδιόρρυθμοις γράμμασιν εὔρηται συχνάκις τὸ σημεῖον $\times$ ἢ $\times$ ἢ * μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι τὰ ἄκρα καμπυλοῦνται εἰς μικροὺς κύκλους.

Καὶ ὁ κ. Σπ. Λάμπρος ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ἐν τῷ περιοδικῷ αὐτοῦ³⁾ μαγικὰ τινὰ γράμματα ἐκ τινος χειρογράφου κώδικος μετὰ γραμμάτων δηλωτικῶν συντετημένων λέξεων μετὰ γραμμίδων ἄνωθεν, ὥς ἐν τῷ ἡμετέρῳ περιήπτῳ, ὧν τινὰ ἐπειράθη νὰ ἐρμηνεύσῃ ὁ κ. Λάμπρος οὕτω:

1) Παρὰ β. καὶ Γ. Λαμπάκη, ἐν Δελτίῳ χριστιανικῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας, τόμ. Ζ, σελ. 47 καὶ ἐξῆς, ἔνθα ἀναδημοσιεύεται ὁ ἐξορκισμὸς οὗτος ὑπ' αὐτοῦ συμπεπληρωμένος.

2) Otto Kern, Corp. Inscr. Graec., vol. IX, pars II. Inscr. Thessalicae, No. 232.

3) Σπ. Π. Λάμπρος, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. Ε'. 1908, σ. 483.

$\bar{\varsigma}$ (= σταυρός) $\bar{\mu}$ (= μόν)
 $\overline{\rho\varsigma}$ (= σωτήρος) $\theta\upsilon$ (= (θεοῦ)
 $\bar{\varsigma}$ (= ?) $\chi\varsigma$ (= Χριστός?) $\bar{\mu}$ (= ?) $\Lambda\Gamma$ (= Ἄγιε).

Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὑπὸ κρίσειν περιάπτω σὺν τοῖς μυστικοῖς συντετμημένοις γράμμασιν εὑρηται ἄνωθεν αὐτῶν ἢ τῆς τμήσεως δηλωτική ὀριζόντιος γραμμὴ καὶ τὸ σημεῖον Χ ὅπερ ἢ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν μονογράμματι δηλοῖ ἢ ἄλλο τι μαγικὸν σημεῖον εἶναι, ἔπεται ὅτι τὸ περιάπτον τοῦτο περιέχει γράμματα θρησκευτικῆς ὑποθέσεως, ἥτοι προσευχῆς ἢ ἐπικλήσεως, ἐν εἵδει ἑξορκισμοῦ καὶ ὅτι ἀνάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν φυλακτηρίων ἢ ἑξορκισμῶν.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν τισιν ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς τῆς Θεσσαλίας τὸ βραχυγραφικὸν σημεῖον εὑρηται τῶν δηναρίων καὶ Χ ἀντὶ τοῦ συνήθους Χ¹⁾, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπὸ κρίσειν περιάπτω ξηροὶ ἀριθμοὶ ἄνευ ἐννοίας, ὥς ὑπέλαβεν ὁ κ. Rensch, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ᾔηται, καίτοι, ὥς θὰ ἡδύνατό τις νὰ ἀντιτάξῃ ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, γνωσταῖς ἡμῖν, οἱ ἀριθμοὶ ἢ τὰ ἔτη ἢ ἄλλο τι δηλοῦντες ἔχουσιν ἄνωθεν γραμμίδα.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ ἑξορκισμῶν καὶ περιάπτων σημειούμεθα ἀπλῶς ἐνταῦθα ὅτι ἐν χειρογράφῳ χαρτῶν κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τῆς „Φιλαρχαίου Ἐταιρείας Ὁδρυνος“, περιέχοντι συνταγὰς λατρικὰς καὶ ἀναγομένης εἰς τὸν ΙΗ'. αἰῶνα, φέρονται ἐν τισι κατὰ τὸ μέσον φύλλοις αὐτοῦ συνταγαὶ διαφόρων ἑξορκισμῶν καὶ μαγγανειῶν, αἵτινες πλὴν τῶν κανονικῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου δηλωτικῶν λέξεων συντετμημένων μετὰ γραμμιδίων ἄνωθεν φέρονται καὶ πλεῖστα μαγικὰ γράμματα παραδόξου τύπου καὶ χαρακτήρος ὁμοίου περίπου τῷ χαρακτήρι τῶν ἐν τῷ χρυσῷ ἐλάσματι τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων ἐκ Φθιώτιδος, τῷ ὑπὸ τοῦ κ. Kern δημοσιευθέντι. Ἔπεται λοιπὸν ὅτι τὴν ἀρχὴν τῶν μυστικῶν μαγικῶν γραμμάτων δεόν νὰ ἀναζητήσωμεν οὐ μόνον εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας, ὅτε ἐγίνετο συχνὴ χρῆσις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ, προχωροῦντες ἀπωτέρω εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους τοῦ παρακαμάζοντος ἑλληνισμοῦ ἢ ἴσως καὶ εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους δεόν νὰ ἀναζητήσωμεν αὐτά. Πόθεν ὅμως προῆλθον ἐκ τῶν Ἑβραίων ἢ Αἰγυπτίων; ἄδηλον.

Πλὴν δὲ τῶν μυστικῶν τούτων γραμμάτων, ὑποκρυπτόντων ἐν ἑαυτοῖς μυστηριώδεις λέξεις ἢ φράσεις ἀκαταλήπτους, εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπῆρχον μυστικάι τινες προσευχαὶ ἐν γλώσσῃ ἀκαταλήπτῃ παραδοθείση ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ γνωστῇ μόνον τοῖς ἱερεῦσιν, ἢ ἴσως καὶ αὐτοῖς ἀκατανοήτῃ. Οὕτως ἐν Κρήτῃ εἶναι γνωσταὶ δύο ἐπιγραφαὶ διὰ γραμμάτων τοῦ Ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου

1) Otto Kern, *Inscr. Graecae*, τόμ. IX, Thessalicae, No. 1262.

γεγραμμένοι, ὧν ἡ μία εἶναι βουστροφηδὸν γεγραμμένη καὶ ἀνάγεται εἰς τὸν 5' π. Χ. αἰῶνα, ἡ δὲ ἑτέρα ἐξ ἀριστερῶν γεγραμμένη ἀνάγεται εἰς τὸν 1' π. Χ. αἰῶνα. Ἐν ἀμφοτέραις περιέχονται λέξεις καὶ φράσεις ἀκατανόητοι θρησκευτικῆς ὑποθέσεως, ὡς ὁ τοῦ ἐν Cardif πανεπιστημίου Ἀγγλος καθηγητῆς κ. Conway ἠδυνήθη μετὰ μακρὰν μελέτην νὰ διαγνώσῃ ἐν τῇ „Επετηρίδι“ τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς, ὅτι εἶναι γεγραμμένοι ἐν γλώσσῃ Ἑτεοκρητικῇ παραδοθείση τοῖς ἱερεῦσιν ἐν Πραισῶ κατὰ διαδοχὴν μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐπὶ θρησκευτικῶν ὑποθέσεων, ὡς νῦν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ Λατινικῇ γλώσσᾳ ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Θεοῦ. Ἀνάλογον δὲ τι συνέβη καὶ ἐπὶ τῶν ἐξορκισμῶν καὶ φυλακτηρίων, ἧτοι παρεδόθησαν τοῖς μάγοις καὶ ἐπιδόξαι δι' ἀντιγραφῆς κατὰ διαδοχὴν μέχρι τοῦ 1Η' αἰῶνος, ἡ ἴσως καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκατανόητοι λέξεις καὶ φράσεις γνωσταὶ μόνον τοῖς ἐπιδόξαι καὶ μάγοις, δι' ὧν ἐπεκαλοῦντο τὰ οὐράνια ἢ καταχθόνια πνεύματα πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ ἢ καλοῦ.¹⁾

Τὰ περὶ τὰ λοιπὰ ταῦτα γράμματα δημοσιεύσομεν ἐν προσεχεῖ μελέτῃ ἡμῶν, ὡς ἀντεγράψαμεν αὐτὰ ἐκ τοῦ χειρογράφου χαρτῶν κώδικος τῆς φιλαρχαίου Ἑταιρείας Ἀλμυροῦ.²⁾

5'. — Σφραγὶς χαλκῇ, εὑρεθεῖσα ἐν ἀγνώστῳ τόπῳ καὶ ἀποκειμένη ἥδη ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀλμυροῦ, ἔχει σχῆμα ὀρθογωνίου μετὰ προεξοχῶν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ὑπενθυμιζουσῶν ἐπιγραφὰς τινὰς τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἐν Θεσσαλίᾳ.³⁾ Τὰ γράμματα τῆς προκειμένης σφραγίδος δὲν εἶναι ἀνάγλυφα, ὡς τῶν ὑπ' ἀριθ. Α', Β', Γ' καὶ Δ', ἀλλ' ἐγγλυφα, ἔχουσι δὲ τὸ ὄνομα ἐν δυοῖ στίχοις [μῆκος 0", 07 × πλ. 0", 03]:

Ἀριθ. 5'.

ΑΡΤΕ

ΜΩΝΟC = Ἀρτέμωνος

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς προκειμένης σφραγίδος παρατηροῦμεν ὅτι

1) Παράβ. Σ. Π. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνημῶν, τόμ. Ε', 1908, σ. 483, ἐνθα δημοσιεύονται ἀκατανόητοι λέξεις.

2) Καὶ ἐν ἑτέρῳ χαρτῶν κώδικι ἀναγράφονται ἐξορκισμοὶ δι' ἀκατανόητων λέξεων.

3) Τοιαῦτα ἐπιγραφὰ ἐντὸς πλαισίων ὁμοίων τῷ σχήματι τῆς σφραγίδος εὑρεθεῖσαι ἐν Θεσσαλίᾳ δύο μὲν ἀπόκεινται ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀλμυροῦ, αὐταὶ δὲ καὶ ἕτεραι ὅμοιαι ἐδημοσιεύθησαν ἐν Inscriptiones Graecae τόμ. ΙΧ, ὑπὸ Ο. Kern, ἀριθμ. 186 καὶ 254 ἐπιγρ. ἐκ Φαρσάλων, καὶ ἐν Δελτίῳ. Φιλαρχ. Ἑταιρ. Ὅθρονος τ. 5'. σελ. 22, ἀρ. 22.

ἡ γραφή εἶναι τὸ κάλλιστον γνώρισμα. Τὸ Α ἔχον τὴν μεσαίαν γραμμὴν κεκαμμένην δεικνύει τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν κατεσκευάσθη ἡ σφραγίς, ἥτοι περὶ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὸ Ρ δὲν κλείει πρὸς τὰ κάτω ὁμοιάζον οὕτω τῷ ἀρχαίῳ π. ι. Τὸ μὲν ὁμοιάζει τῷ Μ τῶν ὑπ' ἀριθ. Α' καὶ Γ' σφραγίδων καὶ ἀνάγεται εἰς τοὺς τελευταίους Ρωμαῖκούς καὶ πρώτους Βυζαντινοὺς χρόνους. Τὸ Ω ὁμοιάζει τῷ (Ω) τῶν ὑπ' ἀρ. Β' καὶ Γ' σφραγίδων ὃν τετράγωνον ἐπομένως μαρτυρεῖ τὸ σύγχρονον αὐτῶν. Τὸ Ν εἶναι ἀνεστραμμένον ἐξ ἀνεπιτηδειότητος τοῦ τεχνίτου ὁμοιάζον μαιάνδρῳ, ὥσπερ τὸ Ζ τῆς ὑπ' ἀριθ. Β' σφραγίδος· τέλος ἡ κατάληξις Ο C εἶναι συμπεπλεγμένη μονογραμματικῶς ἔνεκεν ἐλλείψεως χώρου. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀσυνήθης ἡ τοιαύτη χρῆσις κατὰ τοὺς Ῥωμαῖκούς καὶ Βυζαντινοὺς χρόνους τῆς καταλήξεως Ο C ἡνωμένης.¹⁾

Ἔγραφον ἐν Ἀλμυρῷ Ὀκτωβρίῳ ἀρχομένῳ, αἰ. λη'.

Ν. Ι. Γιαννόπουλος.

1) Otto Kern, Corpus inscript. Graecarum IV, Thessal. N° 203, 227, 548, 658. — Δελτ. Φιλολογ. Ἑταιρ. Ὁφθουοῦ Β' σελ. 2° ἀρ. 28.